

ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНИМИ ЗАСУДЖЕНИМИ В ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ЗАКЛАДАХ

Караман Олена Леонідівна
м.Луганськ

Актуальність проблеми, порушеної у статті, зумовлена рядом суперечностей, що виникли між висунутою сучасним кримінально-виконавчим законодавством соціально-педагогічною метою відбування покарання засудженими та відсутністю системної організації соціально-педагогічної роботи з ними на всіх рівнях. Розробка, характеристика та впровадження системи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими, що містить цільовий, об'єкт-суб'єктний, організаційно-управлінський, функціональний, змістовний та технологічний компоненти, дозволять вирішити основну суперечність і досягнути мети пенітенціарного процесу – ресоціалізації та подальшої інтеграції в суспільство особистості засудженого на основі використання ресурсів особистості, колонії, регіону і громади.

Ключові слова: система, компоненти, соціально-педагогічна робота, неповнолітні засуджені.

Актуальність і необхідність системного розгляду соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в Україні зумовлені основними трьома суперечностями між: 1) соціальним замовленням і соціальною метою пенітенціарного процесу – ресоціалізацією й інтеграцією в суспільство засуджених та ізольованістю пенітенціарної системи від соціальної, неповнолітніх засуджених від суспільства й, як наслідок, відсутністю умов для досягнення заявленої мети; 2) соціально-педагогічною сутністю і змістом процесу ресоціалізації та відсутністю науково обґрунтованої, системно організованої соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими на державному, регіональному й локальному рівнях; 3) необхідності професійного здійснення соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими та низьким рівнем готовності персоналу до такої роботи; відсутністю фахівців зі спеціальною педагогічною (соціально-педагогічною) освітою в органах та установах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України.

Отже, метою даної статті стало визначення компонентів й характеристика системи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах, практична реалізація якої буде сприятиме вирішенню зазначених вище суперечностей.

Ураховуючи складність соціально-педагогічних систем, що мають передусім педагогічну й соціальну складову, підставою для визначення компонентів (структури) системи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в межах нашого дослідження став аналіз уже існуючих на сьогодні структур педагогічних (В.Безпалько, Л.Вікторова, В. Докучаєва, Т. Ільїна, І. Каньковський, О.Коберник, Н.Кузьміна та ін.), соціальних (А.Барвінський, В.Граждан, Б.Єрасов, А. Кравченко, М. Лукашевич та ін.) та соціально-педагогічних (О. Безпалько, С. Конощенко, С. Омельченко, О.Тищенко, І.Трубавіна, Н. Чернуха) систем.

У ході прогнозувальної, зокрема, моделювальної діяльності компонентами системи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими було визначено: 1) цільовий (мета, завдання, результат), 2) об'єкт-суб'єктний, 3) організаційно-управлінський, 4) функціональний, 5) змістовний, 6) технологічний (форми, методи, етапи).

Для максимального наближення до практичної реалізації змодельованої нами системи соціально-педагогічної роботи з

неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах необхідним і наступним кроком дослідження стало проектування змісту та функцій кожного з визначених компонентів. Способом вираження й описання прогнозувальної діяльності в межах кожного компоненту системи було обрано їх характеристику. Отже, для досягнення мети даної статті охарактеризуємо кожний компонент системи у їх нерозривному взаємозв'язку.

Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах є соціально обумовленим процесом, що передбачає постійне оновлення його цілей. За теорією цілепокладання саме визначення цілей виступає основною рушійною силою будь-якої діяльності, системостворювальним елементом будь-якої соціально-педагогічної системи. Тому першим компонентом системи, що підлягатиме характеристиці, буде цільовий компонент, який включає мету, завдання та результат соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в Україні й стратегічно підкоряє й об'єднує всі інші компоненти системи.

В основу визначення ієрархії цілей системної організації соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими ми покладемо положення найсучасніших міжнародних (ратифікованих Україною) й вітчизняних нормативно-правових документів, що формулюють стратегічну соціальну мету роботи з дітьми на сучасному етапі розвитку України, мету соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в широкому та вузькому значеннях; а також соціальне замовлення на її кінцевий результат.

Відповідно до основоположних нормативних документів, що лежать в основі кримінально-виконавчого законодавства щодо неповнолітніх, – Конвенції ООН про права дитини, законів України «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» – загальною соціальною метою роботи з дітьми в Україні є консолідація зусиль усіх державних і громадських структур щодо створення системи соціально-правових, -економічних, -медичних, -психологічних, -педагогічних умов для забезпечення виживання, оптимального біологічного, соціального і духовного розвитку дітей, активної життєдіяльності в сучасних соціально-економічних умовах.

Виокремлення із системи соціальної роботи соціально-педагогічної складової, а із категорії дітей – неповнолітніх засуджених дозволяє нам сформулювати цілі соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в широкому і вузькому значеннях, визначених у чинному кримінально-виконавчому законодавстві щодо неповнолітніх.

Мета соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в широкому значенні полягає у створенні державою і суспільством сприятливих умов для ресоціалізації та подальшої інтеграції, соціалізації, всебічного розвитку й саморозвитку особистості засудженого, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами; захист інтересів особи, суспільства і держави шляхом встановлення соціальної гармонії, порушеної злочином.

Мета соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими у вузькому значенні визначається на рівні локальної соціально-педагогічної системи виховної колонії та полягає у створенні освітньо-виховними засобами сприятливих умов для ресоціалізації та подальшої інтеграції, соціалізації, всебічного розвитку й саморозвитку особистості засудженого на основі ви-

користання ресурсів особистості, колонії, регіону і громади.

Виходячи з мети, основними завданнями системної організації соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими на регіонально-локальному рівні є:

1. Утворення соціально-педагогічного середовища в регіоні та громаді на основі розбудови закритої педагогічної системи пенітенціарного закладу у відносно відкриту соціально-педагогічну систему.
2. Підготовка персоналу до соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в умовах університетської освіти та професійної діяльності.
3. Організація соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими, спрямованої на їх ресоціалізацію.

І, нарешті, результатом упровадження системи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими повинна стати ресоціалізована особистість неповнолітнього засудженого, здатна до реінтеграції (повторної інтеграції) в суспільство після звільнення; подальшої соціалізації, всебічного розвитку, саморозвитку й самореалізації.

Такий результат повністю відповідає висунутому нормативно-правовими документами соціальному замовленню на модель особистості неповнолітнього засудженого, просоціально розвиненою на всіх її структурних рівнях (потребнісно-мотиваційному, когнітивно-пізнавальному, морально-вольовому, міжособистісному, творчому).

До другого, об'єкт-суб'єктного, компоненту системи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими належать два елементи – узагальнені об'єкт (той, на кого спрямована соціально-педагогічна робота) та суб'єкт (той, хто здійснює соціально-педагогічну роботу).

Відповідно до Кримінального кодексу України об'єктом соціально-педагогічної роботи в межах пенітенціарного процесу є неповнолітні особи віком від 14 до 18 років, які засуджені до покарання у виді позбавлення волі за вчинення злочинів, передбачених цим кодексом, серед яких всі особи, яким до здійснення злочинів виповнилося 16 років, та окремі особи, що досягли 14 років і підлягають відповідальності за тільки за окремі види злочинів [1, с. 13-14].

Відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу України суб'єктами соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України виступають: Державна пенітенціарна служба України та її територіальні органи управління; спеціальні виховні установи (виховні колонії); органи державної влади, місцевого самоврядування, громадські та релігійні організації, окремі особи, об'єднані у піклувальні ради при виховних колоніях, що надають соціально-педагогічну, матеріально-технічну та соціальну допомогу, та спостережні комісії, які здійснюють громадський контроль за дотриманням прав засуджених; батьківські комітети при колоніях [2, с. 7-11, 78-81].

Безпосередніми суб'єктами, що здійснюють соціально-педагогічну роботу з неповнолітніми засудженими, виступають: соціальний педагог та (або) персонал, який безпосередньо виконує соціально-педагогічні функції, – заступник начальника колонії з соціально-виховної та психологічної роботи, старший інспектор, інспектор, психологи, інспектор зі звільнення засуджених, інспектор з фізичного виховання і спорту відділу соціально-виховної та психологічної роботи, начальник відділення соціально-психологічної служби, старший вихователь, вихователь відділення соціально-психологічної служби, педагогічні працівники загальноосвітньої школи та професійно-технічних навчальних центрів, педагогічні ради, піклувальні ради та спостережні комісії, батьківські комітети при виховних колоніях, та персонал виховної колонії, що безпосередньо не пов'язаний з соціально-виховною роботою – персонал відділів режиму, охорони та оперативної роботи; з контролю за виконанням судових рішень; медичної частини та ін.;

органи місцевої законодавчої та виконавчої влади, територіальне управління Державної пенітенціарної служби України, районні та міські центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, кримінальна міліція у справах дітей, служба у справах дітей, територіальні органи внутрішніх справ, органи праці та соціального захисту населення, центри зайнятості; підприємства, установи, громадські та релігійні організації, окремі особи, волонтери, соціальні працівники та ін.

Усі перераховані вище суб'єкти соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими, вступаючи у взаємодію на основі нормативно-правових документів та планів спільних дій, утворюють наступний компонент системи – організаційно-управлінський.

Саме на цей компонент покладається виконання першого завдання системи – організація соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими та управління цим процесом, що стає можливим лише за умови перетворення закритої педагогічної системи виховної колонії у відносно відкриту соціально-педагогічну систему та створення соціально-педагогічного середовища на регіонально-локальному рівні (рівні регіону і громади окремої колонії).

Під організацією соціально-педагогічної роботи ми розуміємо взаємодію взаємопов'язаних суб'єктів соціально-педагогічної роботи, у результаті чого утворюється певне організаційне соціально-педагогічне середовище; цільове об'єднання ресурсів (матеріальних, кадрових, територіальних, особистісних) різних суб'єктів для досягнення мети соціально-педагогічної роботи – ресоціалізації засуджених.

Разом з тим слід відзначити, що організація взаємодії суб'єктів не може відбуватися сама по собі, а потребує цілеспрямованого впливу – управління, яке може здійснювати суб'єкт управління, наділений владними повноваженнями. Організація взаємодії по своїй сутті є управлінською діяльністю, а точніше соціальним управлінням.

Виходячи з наведених вище міркувань основним суб'єктом взаємодії, а значить організатором і координатором соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими на регіонально-локальному рівні є кримінально-виконавча установа – виховна колонія для неповнолітніх, а основним суб'єктом управління – управління Державної пенітенціарної служби України в тій області (регіоні), до якої належить виховна колонія. Сама виховна колонія також має власну організаційно-управлінську структуру, яка забезпечує управління, організацію та координацію соціально-педагогічної роботи як в її межах, так і поза ними, утворюючи соціально-педагогічне середовище. До якого належать: органи влади (управління ДПтС України в конкретній області та його відділ – сектор соціально-виховної та психологічної роботи; обласні (районні) державна адміністрація, рада, молодіжна рада, прокуратура, суд, служба у справах дітей, управління освіти і науки, управління у справах сім'ї, молоді та спорту, ЦСССДМ, управління праці та соціального захисту населення, управління культури і туризму, управління внутрішніх справ, управління охорони здоров'я, відділ у справах національностей та релігій); державні органи та організації (центри зайнятості, молодіжний центр праці, органи внутрішніх справ, служби у справах дітей, ЦСССДМ, центри соціальної адаптації, притулок для дітей, центр соціально-психологічної реабілітації дітей), різнопрофільні заклади (освітньо-виховні, культурно-спортивні, медико-психологічні, правоосвітні); вищі навчальні заклади; піклувальна рада, спостережні комісія, батьківський комітет при виховній колонії; громадські, благодійні та релігійні організації, волонтери, окремі громадяни; виробничі організації та підприємства; ЗМІ; сім'я, референтні групи та інші, виявлені нами під час соціально-педагогічної паспортизації колонії.

Наступний компонент системи соціально-педагогічної роботи

з неповнолітніми засудженими – функціональний – ми визначаємо як сукупність функцій – обов'язків, сфер діяльності, ролей, які виконуються всіма суб'єктами соціально-педагогічної системи виховної колонії, окресленими нами вище.

Ураховуючи наші теоретичні висновки про те, що ресоціалізація є не тільки і не стільки метою кримінально-виконавчого законодавства, скільки метою соціально-педагогічної роботи пенітенціарного закладу (оскільки вона є соціальною за спрямованістю і педагогічною за змістом) успішність досягнення цієї мети, залежить, перш за все, від того, наскільки весь колектив співробітників пенітенціарного закладу наближається до педагогічного, об'єднаного спільною метою ресоціалізації.

Функціональний компонент у нашій системі – це з'єднувальний ланцюжок між організаційно-управлінським та змістовним компонентами, що пронизує їх як спільним, так і специфічним змістом діяльності для досягнення мети ресоціалізації засуджених. Отже, елементами функціонального компоненту повинні бути охоплені всі функції, які виконують всі суб'єкти соціально-педагогічної роботи, реалізуючись у змістовному компоненті (напрямах соціально-педагогічної роботи). До них належать функції: аналізу, цілепокладання, планування, організації, взаємодії, управління, контролю, регулювання, корегування; режимна, виховна, освітня, психологічна, виробнича, охоронно-захисна, медична, побутова, рекламно-пропагандистська; гностична, дослідницька, діагностична, проектувальна, конструктивна, організаторська, комунікативна; соціально-профілактична, соціально-корекційна, соціально-реабілітаційна, адаптивно-інтеграційна.

Змістовний компонент системи відбиває основні напрями соціально-педагогічної роботи в пенітенціарному закладі:

1. Підготовка персоналу до соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими, що включає підготовку (передпідготовку, самопідготовку), підвищення кваліфікації персоналу колоній до соціально-педагогічної роботи із засудженими як в умовах університетської освіти, так і професійної діяльності.
2. Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими, що містить освітню, виховну, психологічну та соціальну складові, спеціально підготовленим персоналом.

Саме через змістовний компонент відбувається реалізація системи в цілому в межах виконання двох основних завдань цільового компоненту.

Основним змістом підготовки персоналу до соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими (перша складова змістовного компоненту) є формування (або підвищення рівня) науково-теоретичної (системи знань про історію, теорію, методологію соціально-педагогічної роботи; нормативно-правову базу); практичної (гностичних, проектувальних, конструктивних, організаторських, комунікативних умінь), психофізіологічної (психічних процесів, станів, емоційно-вольових проявів, здатності до саморегуляції, фізичного здоров'я і витриманості); психологічної (мотиваційного, когнітивно-пізнавального, морально-етичного, міжособистісного, творчого потенціалів особистості) готовностей.

Змістом самої ж соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими (друга складова змістовного компоненту) є створення сприятливих умов для ресоціалізації особистості неповнолітнього на основі використання ресурсів особистості, пенітенціарного закладу, громади і держави.

Відповідно до чинного кримінально-виконавчого законодавства основними складовими соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими, визначених нами, є освітня, виховна, психологічна й соціальна робота.

Змістом освітньої роботи є загальна середня, професійно-технічна (визначені КВК України) та вища освіта (новий елемент системи) засуджених, спрямований на розвиток їх особистості.

Основними суб'єктами освітньої роботи виступають педко-

лективи загальноосвітньої школи професійно-технічного закладу на території колонії та науково-педагогічний колектив вищого навчального закладу відповідного регіону.

Метою освітньої роботи в колонії є не просто отримання певного освітнього або освітньо-кваліфікаційного рівня, окремої спеціальності, а організація освіти як педагогічного процесу, який має високу виховну спрямованість, підвищує рівень загальної культури, почуття власної гідності, розширює перспективи успішної соціальної реінтеграції після звільнення.

Відповідно до чинного кримінально-виконавчого законодавства змістом виховної роботи із засудженими є:

- спеціально організоване всебічне правове, трудове, морально-етичне, художньо-естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне, релігійне виховання;

- участь засуджених у програмах диференційованого виховного впливу з урахуванням соціально-демографічних особливостей, ступеня соціально-педагогічної занедбаності та потреб засуджених: «Освіта», «Професія», «Правова просвіта», «Духовне відродження», «Творчість», «Фізкультура і спорт», «Подолання алкогольної та наркотичної залежності», «Підготовка до звільнення» («Повернення»);

- Організація роботи самодіяльних організацій та органів самоврядування засуджених.

Суб'єктами виховної роботи виступає весь персонал колонії та, безпосередньо, начальники відділень СПС, старші вихователі, вихователі, інспектор з фізичного виховання і спорту, інспектор зі звільнення.

У цілому, виховна робота спрямована на усунення особистісних деформацій, корекцію і розвиток всіх сфер особистості й, передусім, потребнісно-мотиваційної, морально-вольової, творчої.

Психологічна робота із засудженими передбачає професійну діяльність персоналу психологічної служби колонії, спрямовану на надання засудженим психологічної допомоги у попередженні психотравмуючого впливу умов позбавлення волі на особистість; профілактику, корекцію та реабілітацію поведінки й деформованих у процесі десоціалізації якостей та спрямованості особистості; надання персоналу колонії об'єктивних даних про особистість засудженого на основі психодіагностики; участь у розробці та реалізації індивідуальних програм соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими; подолання професійної деформації персоналу, озброєння персоналу психологічними знаннями та інструментарієм та ін.

Змістом психологічної роботи в колонії є: психодіагностика, психопрофілактика, психокорекція, психоконсультація, психологічна просвіта як неповнолітніх засуджених, так і персоналу.

І, нарешті, змістом соціальної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарному закладі є організація взаємодії та співпраці між суб'єктами соціально-педагогічної роботи колонії та соціального середовища регіону і громади і на цій основі соціальний розвиток особистості неповнолітнього засудженого, що включає відновлення (або ж встановлення) соціального статусу, сімейних та корисних соціальних зв'язків, створення умов для побутового та працевлаштування після звільнення, інтеграції в суспільство повноправним громадянином.

Суб'єктами соціальної роботи з неповнолітніми засудженими є персонал колонії та представники державних і недержавних органів, установ, організацій соціально-педагогічного середовища, окреслені нами під час характеристики організаційно-управлінського компоненту системи.

Основними засобами реалізації змісту соціальної роботи є паспортизація колонії та соціального середовища громади й регіону для визначення їх соціально-педагогічного потенціалу; спільне планування та координація соціально-педагогічної роботи із засудженими на основі взаємодії між суб'єктами соціально-педагогічної роботи як у пенітенціарний, так і постпенітенціарний

періоди; зворотний зв'язок та контроль діяльності суб'єктів соціально-педагогічної роботи в період постпенітенціарної ресоціалізації неповнолітніх.

Таким чином, соціально-педагогічна робота в сукупності її освітньої, виховної, психологічної та соціальної складових комплексно охоплює всю особистість засудженого, у результаті чого відбувається ресоціалізація на всіх її структурних рівнях – потребнісно-мотиваційному, когнітивно-пізнавальному, морально-вольовому, міжособистісному, творчому.

Останній компонент системи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими – технологічний. Під технологією соціально-педагогічної роботи ми розуміємо спосіб організації цілеспрямованої, двосторонньої діяльності суб'єктів і об'єктів на основі її поділу на етапи та процедури, їх координації й синхронізації та вибору комплексу оптимальних форм і методів виконання. Отже, основними елементами технологічного компоненту системи виступають форми, методи та етапи її впровадження.

Метод соціально-педагогічної роботи у нашому дослідженні – це сукупність прийомів і способів, які використовуються для стимулювання і розвитку потенційних можливостей об'єкта (персоналу колонії, засудженого), для досягнення різноманітних професійних цілей суб'єкта (науково-педагогічного колективу ВНЗ, персоналу колонії). Форма – найбільш доцільна організаційна модель взаємодії суб'єкта і об'єкта, у якій реалізуються різні методи і досягаються цілі соціально-педагогічної роботи. Межа між формами й методами соціально-педагогічної роботи вкрай умовна: в одних ситуаціях форма може виступати методом, в інших – навпаки. Тому за браком обсягу статті словосполучення «форми та методи соціально-педагогічної роботи» будемо використовувати в якості семантичної одиниці.

Основними формами й методами підготовки (перепідготовки, підвищення кваліфікації) персоналу до соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими є: лекції, практичні заняття, самостійна робота, науково-дослідна робота (курсowa, магістерська, захист проекту), виробнича практика; доповіді, реферати, конференції, круглі столи, тренінги, ділові ігри, презентації досвіду; науково-методичні розробки, публікації; модульні контрольні роботи, контроль за самостійною роботою, екзамени, заліки; моніторинг та визначення рівня науково-теоретичної, практичної, психофізіологічної та психічної готовності до здійснення соціально-педагогічної роботи із засудженими.

Формами та методами соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими, спрямованими на їх ресоціалізацію у межах визначених напрямів, є:

- освітні – урок, лекція, екскурсія, факультативи, гуртки, дистанційне навчання; дослід, експеримент, вправа, ділові ігри, тренінги; ілюстрація, демонстрація, спостереження; диспут, бесіда, розповідь, роз'яснення; читання, конспектування, переказ, вивчення; перегляд телепередач, прослуховування радіопередач та аудіозаписів, робота з комп'ютерними програмами; поточний

та підсумковий контроль тощо;

- виховні – бесіда, лекція, дискусія, «вибух», переконання, навіювання, приклад, консультація; педагогічна вимога, громадська думка, довіра, привчання, тренування, доручення, контроль, створення виховних ситуацій, прогнозування; фестивалі, гуртки, секції, зустрічі з цікавими людьми, гра, змагання, захоплення, покарання, критика, довіра; самоаналіз, самоосуд, самонаказ, самонавіювання, самоконтроль, самооцінка, самодіяльність, самоврядування; спостереження, аналіз продуктів діяльності, узагальнення незалежних характеристик, анкетування, аналіз документації та інші;

- психологічні – спостереження, тестування, анкетування, соціометрія, експеримент; бесіда, лекція, диспут, тренінг, круглий стіл; вправа, психодрама, соціограма, ігрова терапія, арттерапія, казкотерапія, поведінкова терапія, психогімнастика; консультація, бесіда, розповідь тощо.

- соціальні – соціально-педагогічна паспортизація регіону і громади; планування спільної роботи колонії з суб'єктами соціально-педагогічного середовища; відновлення соціального статусу та позитивних соціальних зв'язків засуджених; сприяння в побутовому та працевлаштуванні засуджених після звільнення тощо.

І, нарешті, етапи технологічного компоненту відбивають послідовність кроків дослідно-експериментальної роботи з розробки та впровадження системи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах. Відповідно до логіки такої роботи ми виділяємо наступні етапи: 1) теоретичний (науково-теоретичне обґрунтування обраної проблеми та системи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими), 2) методичний (розробка науково-методичних засад експерименту та його методологічного інструментарію), 3) діагностико-аналітичний (діагностика й аналіз вихідного стану системи соціально-педагогічної роботи), 4) прогнозувальний (цілепокладання, прогнозування, моделювання, проектування, планування системи соціально-педагогічної роботи як в цілому, так і в межах її компонентів), 5) експериментальний (спеціально організований експериментальний процес з впровадження системи соціально-педагогічної роботи; управління й контроль експериментальним процесом); 6) оцінювальний (діагностика, аналіз та оцінка отриманих результатів, формулювання рекомендацій, визначення подальших перспектив).

Таким чином, здійснена нами характеристика системи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими, що містить цільовий, об'єкт-суб'єктний, організаційно-управлінський, функціональний, змістовний та технологічний компоненти, максімально наблизила нас до її практичної реалізації та досягнення мети ресоціалізації особистості засудженого. Наступним кроком нашого дослідження стане організація експериментального процесу з впровадження системи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах; управління й контроль за його здійсненням.

Література та джерела

1. Кримінальний кодекс України. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. – 288 с.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України. – Х. : ПП «ІГВІНІ», 2007. – 96 с.

Актуальність проблеми, поднятої в статті, обумовлена рядом протироччій, возникших между выдвинутой современным уголовно-исполнительным законодательством социально-педагогической целью отбывания наказания осужденными и отсутствием системной организации социально-педагогической работы с ними на всех уровнях. Разработка, характеристика и внедрение системы социально-педагогической работы с несовершеннолетними осужденными, которая содержит цель, объект-субъектный, организационно-управленческий, функциональный, содержательный и технологический компоненты, позволяют решить основное противоречие и достичь цели пенитенциарного процесса – ресоциализации и дальнейшей интеграции в общество личности осужденного на основе использования ресурсов личности, колонии, региона и общества.

Ключевые слова: система, компоненты, социально-педагогическая работа, несовершеннолетние осужденные.

The topicality of the problem revealed in the article is determined by a series of contradictions that arise between the social and pedagogical objective of the completion of sentence by the criminals set by the modern penal and enforcement legislation and the absence of systemic

organization of the social and pedagogical work with them at all levels. The development, characterization and introduction of the system of social and pedagogical work with juvenile criminals that contains its objective, object-subject, organizational and monitoring, functional, content and technological components, allows to overcome the major contradiction and to achieve the goal of the penitentiary process – that of resocialization and further integration of the personality of the criminal into the society on the basis of using the resources of the personality, colony, region and society.

Key words: system, components, social and pedagogical work, juvenile criminals.

УДК 371. 4.035.3

РЕКОНСТРУКЦІЯ МОДЕЛЕЙ ХУДОЖНЬО-ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ У РЕФОРМАТОРСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ

Кізін Ірина Василівна
м.Дрогобич

У статті зроблено виклад педагогічних ідей (Е. Жарського; Г. Кершенштайнера; В. Дільтея; Дж. Дьюї), зокрема про художньо-трудове виховання у контексті реформаторської педагогіки. Визначено місце, роль і значення трудового виховання у навчально-виховному процесі в контексті української та світової, зокрема реформаторської, педагогіки ХХ ст.

Ключові слова: трудове виховання, естетичне виховання, педагогіка культури, реформаторська педагогіка.

Постановка проблеми. Актуальність теми визначена необхідністю відтворити культурно-історичний процес розвитку української національної педагогіки. Використовуючи досвід яскравих представників реформаторської педагогіки в національній та світовій педагогіці, з метою розвитку і закріплення цінностей художньо-трудового виховання у молоді необхідно включити до теорії і практики сучасної педагогіки наукові, просвітницькі, педагогічні ідеї педагогів у т.зв. материковій Україні та за її межами, у минулому і сьогоденні.

Вивчаючи історико-педагогічні праці, концептуальні ідеї та положення різних течій і напрямів реформаторської педагогіки, переконаємось, що це був потужний педагогічний рух першої третини ХХ ст., який об'єднав педагогів багатьох країн у їх бажанні реформувати систему освіти, яка не відповідала вимогам часу і потребам дитини, й пропозиції докорінним чином її змінити на новий тип школи й освіти, новий зміст освіти і нові організаційні форми, методи і засоби навчання, які висувалися ним на перший план. Реформаторська педагогіка – це різномірний і різнобічний рух, до якого входило багато педагогічних напрямів і течій, які розробляли різні шляхи реформування школи. До реформаторської педагогіки належали не лише течії і напрями, а й окремі педагоги, творці власних авторських шкіл. Одним із її напрямів є нове виховання з його новими школами, що спиралися на педоцентричні позиції і вільний розвиток особистості; експериментальна педагогіка, що будувала свою концепцію на кількісних методах природничих наук; трудова школа з її ідеями активізму та мануалізму й підготовки до життя.

Стан розробленості проблеми. До проблеми вивчення історії реформаторської освіти та виховання у Галичині у першій половині ХХ ст. та у світі зверталися українські педагоги О. Караманов [6], Г. Кемінь [7], В. Кравець [9], Б. Ступарик [14], М. Чепіль [16] та низка інших. Ними розглянуто регіональні особливості галицької педагогіки в її культурно-історичному розвитку в контексті української національної та світової педагогіки, у відповідності до її реформаторських тенденцій кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.. Менш розробленою є проблема художньо-трудового виховання,

що й зумовило вибір теми нашої статті.

Метою статті є реконструкція моделі художньо-трудової підготовки у реформаторській педагогіці у перспективі її використання у сучасних умовах навчання і виховання.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

– визначити місце, роль і значення художньо-трудової підготовки у контексті української та світової реформаторської педагогіки ХХ ст.;

– визначити зміст, форми і методи художньо-трудової підготовки у сучасній системі освіти України;

– виявити прикладні аспекти реалізації реконструйованої моделі художньо-трудової підготовки молоді у сьогоденні.

Виклад матеріалу. Трудове виховання – одна зі складових системи гармонійного розвитку особистості. Базисом трудового виховання є певна сума знань, позитивний рівень їх прийняття та осмислення. Ідея художньо-трудового виховання є провідною як в народній, так і професійній педагогіці. Народна педагогіка проникнута ідеями трудового виховання дітей, яке починалося з раннього віку. Використовуючи працю як засіб морального, фізичного, інтелектуального, естетичного розвитку дитини, її оспівували і звеличували в піснях і казках, акумулювали квінтесенцію мудрості у прислів'ях та приказках, що від діда-прадіда передавалися нащадкам і дійшли до наших часів.

Популяризуючи ідеї реформаторської педагогіки, обґрунтовуючи доцільність їх використання у практиці навчання і виховання української дитини, Е. Жарський особливо підкреслював, що нові школи та ідеї вільного виховання надавали великого значення фізичному та художньо-естетичному вихованню, що, в цілому, було продовженням традиції „природного виховання на тлі природи” [5, с.28]. Ідея естетичного виховання вимагала „уведення у програму навчання рисунків, музики, руханки, щоб дитина рисунком чи музикою могла виявити власні мистецькі здібності, висловлювала свою думку, власні помисли, власне бачення, свій індивідуалізм” [5, с.29].

В одному з розділів наукової праці „Історія виховання” під назвою „Експериментальна педагогіка” Е. Жарський як учений-біолог наголошував, що „змінні події ХІХ ст., бурхливий розвиток усіх ділянок науки, індустріальний розвиток країн та механізація праці ... відбулися і на педагогічній думці як у підходах до самого предмету педагогіки, так і в її методах”, і далі – „... заслугою експериментальної педагогіки було те, що вона вимагала основного й усестороннього дослідження дитини. Педагогіка висуває вимоги свободи й права одиниці на свободне життя, звертає увагу на одиницю, на особу, на індивід. Це доводить до виникнення в педагогіці кінця